ION POP

GLOSE LA O INTRODUCERE DE ISTORIE LITERARĂ

În vasta operă a lui Sextil Puşcariu, istoria literară românească nu ocupă, cum se ştie, decât un spaţiu relativ restrâns. *Istoria literaturii române. Epoca veche*, volumul în care aduna în 1921 o suită de „cursuri populare ţinute la Cernăuţi în 1911" – cum le numea autorul, care-şi aprecia lucrarea, şi la a doua ediţie din 1930, ca fiind „scrisă pentru marele public", n-a fost continuată de sinteze consacrate evoluţiilor mai recente ale scrisului românesc, deşi marele învăţat a rămas mereu atent la lumea literară semnificativă din jur, de la un Coşbuc şi Octavian Goga, la Dimitrie Anghel sau la foarte tânărul Lucian Blaga, întâmpinat, acesta, festiv, cum iarăşi se ştie, încă de la debutul său liric, iar memoriile sale vorbesc despre o prezenţă foarte dinamică în timpul său literar. Covârşitoarea operă a lingvistului, angajat pe mari şantiere precum cel al *Dicţionarului limbii române*, apoi al *Atlasului lingvistic român*, al amplei cercetări asupra *Limbii române* din ultima etapă a vieţii sale, i-a pus oarecum în umbră aportul de istoric literar. E un aspect al creaţiei sale care nu a rămas necomentat – e de citat în primul rând studiul lui Mircea Vaida, *Sextil Puşcariu, critic şi istoric literar*, din 1972 –, iar ediţia modernă, din 1987, a lucrării a beneficiat de o bună situare contextuală datorită prezentării introductive făcute de editoarea Magdalena Vulpe şi de postfaţa lui Dan C. Mihăilescu (Puşcariu 1987).

Lucrarea s-a bucurat de o receptare favorabilă la vremea ei, sesizând-i-se meritele de organizare a perspectivei istorico-critice şi, nu în ultimul rând, remarcabila înzestrare scriitoricească, talentul de portretist, frumuseţea şi eleganţa stilistică. Recitită astăzi, sinteza mai liberă, ca să zicem aşa, a criticului despre „epoca veche" confirmă în bună măsură opiniile primelor receptări, chiar dacă, pentru stadiul dat de evoluţie a literaturii noastre, o adevărată interpretare sub unghi strict literar era mai dificil de construit. A crescut enorm, după Sextil Puşcariu, odată cu documentaţia referitoare chiar la zisa „epocă veche", şi numărul de lecturi aprofundate ale textelor mai mult sau mai puţin literare din acea vreme, revizitate chiar cu suprainterpretări şi supralicitări, mai ales atunci când a venit vorba despre complexele existente din pricina evidentelor decalaje, istoriceşte explicabile desigur, dintre ritmul de dezvoltare al literaturii noastre şi cel occidental, de unde şi tentaţia cunoscută azi ca „protocronistă" şi ispita umplerii evidentelor goluri şi sincope fireşti în contextele socio-politice cunoscute, ale unui Ev Mediu prelungit. Recapitularea cercetărilor întreprinse în jumătatea de secol trecută de la *Istoria* lui Puşcariu, făcută în postfaţa menţionată, e grăitoare în acest sens, fără să evite totuşi o anume neclaritate privitoare tocmai la ceea ce poate fi catalogat ca „suprainterpretare" a unor fapte de cultură şi de literatură română ce ilustrează primele lor manifestări (de exemplu, discutabilele aserţiuni privind o Renaştere şi un Baroc românesc).

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

Recunoaşte însă, şi Dan C. Mihăilescu, împreună cu analiştii mai aplicaţi ai acestei lucrări, că la nivelul de sinteză rapidă şi concentrată pe care şi-l propusese, atent la „publicul larg", Sextil Puşcariu are excelente intuiţii şi judecăţi ale zisei „literaturi române vechi", că face disocieri perfect valabile şi astăzi între cultural şi literar, că un important număr de portrete critice reuşesc să reţină cu finețe esenţialul unor figuri de cărturari, care apar înrămate foarte expresiv în ansamblul unei scrieri cu numeroase pagini inspirate, de comentariu inteligent şi acut.

La o nouă lectură a *Istoriei...*, cred însă că merită readuse în discuţie şi cele câteva propuneri metodologice făcute de autor în *Introducere*, despre care se poate spune, încă din primul moment, că îşi păstrează valabilitatea şi actualitatea. Atrage atenţia, astfel, printre primele, disocierea importantă făcută de Puşcariu între conceptele de *istorie literară* şi *istorie a literaturii*. Delimitările şi relaţiile dintre acestea au rămas până astăzi teme de dezbatere pasionată.

> „Nu facem aici – scrie el – un curs de literatură, ci de istorie a literaturii. De aceea, scopul nostru nu poate fi analiza unor opere literare scoase din timpul în care au fost produse, nici a unor scriitori, rupţi din şirul de înaintaşi şi de contemporani, nici nu putem imita pe cei ce cred că într-o istorie a literaturii diferitele capitole pot fi împărţite după *genuri literare*. Grija noastră va fi, dimpotrivă, să arătăm, *în mod istoric*, dezvoltarea firească a literaturii, ca partea cea mai nobilă a culturii noastre, urmărind-o în *evoluţiunea* ei. Astfel, se poate întâmpla ca o scriere, care din punct de vedere curat literar are o valoare mică, să fie de o însemnătate extraordinară din punctul de vedere al evoluţiunii istorico-literare" (Puşcariu 1987, p. 11).

Mai departe, sunt delimitate patru epoci mari ale acestei evoluţii: epoca veche, cu predominarea influenţei orientale, bizantino-slave, menţinută în întârzierile ei faţă de Europa apuseană de dominaţia Imperiului Otoman; epoca numită a „renaşterii naţionale", prin opera decisivă a unor adevăraţi apostoli, „acei bărbaţi care veneau de la Roma", adică militanţii Şcolii Ardelene, cu nuanţarea, importantă, că această „renaştere" a fost în continuare „mai mult romanică decât romană" şi s-a datorat cu precădere înrâuririlor venite, pe căi ocolite, ruseşti, greceşti, apoi mai directe, din spaţiul cultural francez; a treia epocă, numită „modernă", circumscrisă istoriceşte de Unirea Principatelor Române şi de victoria în Războiul de Independenţă, iar pe plan cultural de dominanta spiritului romantic al generaţiei de la 1840–1848, culminând cu Eminescu, marcând întoarcerea spre istoria naţională şi spre folclor, corectată de spiritul critic junimist, apreciat ca sănătos până la un punct, însă de un „criticism nefiresc la un popor tânăr, care nu-şi ajunsese încă idealul naţional": opinie marcată şi ea ideologic, la istoricul nostru literar, încă fidel atunci „îndrumării naţionaliste" a grupării „Sămănătorul"; în fine, „epoca contemporană", inaugurată de Primul Război Mondial şi de Marea Unire de la 1918, caracterizată sumar drept revoluţionară, cu consecinţe majore

> „[...] în mentalitatea obştească şi în deprinderile omului ca element social [şi care] are repercusiuni şi asupra scriitorilor, care disprețuiesc cătuşele formei exterioare, au

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

înclinări spre misticism şi sunt aproape obsedaţi de aflarea unor elemente nouă, care să satisfacă setea de senzaţional a generaţiilor moderne" (*ibidem*, p. 7–10).

Este de notat imediat aici conştiinţa continuităţii de fond din evoluţia istoriei literaturii române, tradusă în expresii memorabile:

„Strămoşii noştri luau pana în mână ascultând de aceleaşi şoapte lăuntrice ca şi noi; în oficina lor de scriitori se făurea scrisul românesc din aceeaşi neobosită osârdie".

Şi, în apropiere:

„Scriitorii celor patru epoci reprezintă zalele aceluiaşi lanţ, încheiate în chip firesc una într-alta: cel ce caută să ridice veriga cea mai strălucitoare va auzi zuruind întregul lanţ al înaintaşilor" (*ibidem*, p. 11).

Câteva principii de ordin general acompaniază aceste consideraţii, şi ele se cuvin neapărat puse în evidenţă: mai întâi, cel privind relativitatea judecăţii asupra operei unui scriitor, în funcţie de epoca evaluării critice; apoi, remarca referitoare la evoluţia conceptului de „literatură", care „se îndepărtează tot mai mult de legătura ei etimologică cu cuvântul «littera». În vechime, era însă altfel" (*ibidem*, p. 12). Cu privire la organizarea materiei unei istorii literare, ni se spune că „tratarea" în succesiune cronologică a textelor ar fi amendabilă mai ales pentru literatura veche, cu o producţie literară săracă, dar că nici pentru vremurile mai noi ea n-ar fi cea mai adecvată, riscând excesiva fragmentare a imaginii de ansamblu, drept care pare preferabilă „subîmpărţirea în capitole [...] după generaţii". În fine, reţinem ideea – foarte actuală – după care influenţele venite din afara câmpului literar românesc nu trebuie absolutizate, ci considerate în contextul local care le adaptează şi le imprimă accente specifice. S. Puşcariu exprimă şi această idee la modul metaforic foarte plastic, tot aşa cum, mai târziu, un E. Lovinescu va folosi, în legătură cu aceeaşi chestiune, imaginea „unghiului de refracţie":

„Literatura unui popor e ca râul, influenţele străine ca munţii, dealurile, văile şi şesul prin care el curge. Acestea din urmă îi vor determina cursul, vor da matcei lui formaţiuni diferite, vor putea chiar să silească apa limpede de munte să primească părticele din solul lor, care o pot tulbura un timp oarecare şi într-o regiune anumită, dar creşterea râului nu poate fi determinată de ele, iar în ajungerea ţintei lui finale, formaţiunile terenului pot să-i pună în cale piedici, să-l iezească sau să-i netezească drumul, niciodată să-l oprească. Influenţele externe vor explica de multe ori pentru ce literatura noastră a luat anume direcţii, dar dezvoltarea ei iese din sine; creşterea unei literaturi o fac scriitorii ei însemnaţi, bărbaţii ei mari" (*ibidem*, p. 13).

Personalitatea şi originalitatea acestora din urmă vor cere, spune în fine autorul, o atenţie specială, un popas analitic mai îndelungat, în vreme ce scriitorii mai mici vor rămâne doar ca o figuraţie de fundal, însemnată însă, întrucât aceştia „au bătătorit totuşi şi au lărgit prin opera lor calea" mare a literaturii unui „neam întreg".

Am dat aceste citate relativ întinse pentru a face din ele o bază de reflecţie, inevitabil sumară în această ocazie, cu privire la statutul istoriei literare printre alte

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

discipline surori, într-un moment când discuțiile referitoare la acest statut sunt încă în plină desfăşurare şi nu par a-şi fi găsit soluția „definitivă”. Dimpotrivă, se vorbeşte în continuare chiar despre o criză a istoriei literare. Sextil Puşcariu pune, desigur, toate aceste probleme în chip inevitabil fugitiv, fără aprofundări semnificative, – lucru explicabil, desigur, şi prin parcela de timp istorico-literar pe marginea căreia reflectează. Câteva idei cu valabilitate mai generală sunt totuşi de desprins, date fiind intuițiile remarcabile ale unui om foarte cultivat, la curent cu multe din dezbaterile pe această temă din vremea sa.

Distincția, bunăoară, dintre o istorie *literară* şi una *a literaturii* e dintre cele mai importante, cum spuneam, în acest perimetru reflexiv. De la Gustave Lanson încoace, dezbaterea a rămas deschisă, ducând doar spre încheieri provizorii şi nu foarte decise. În urmă cu câteva decenii, teoreticieni ca René Wellek şi Austin Warren au încercat să sintetizeze asemenea reflecții, discernând între teoria literaturii, poetică, critică şi istorie literară, pe un teren unde şi în spațiul anglo-saxon, în Germania şi în Franța – ca să numesc doar trei zone-pilot ale acestei meditații din epoca amintită – disputele mari se duceau între adepții unei viziuni asupra literaturii cât mai autonome în raport cu contextul istorico-social, ca o reacție la tradiția pozitivistă lansoniană, interpretată şi aceasta, ce-i drept, în chip destul de reductiv. Determinismul unui Hyppolite Taine, de pildă, apoi variantele de evoluționism propuse, în contextul teoriilor biologice ale vremii., de un F. Brunetière, după ce germanii vorbiseră despre o evoluție organicistă a literaturii, apoi intervenția dialecticii hegeliene prin care raporturile dintre literatură, artă şi istorie se puneau altfel, cu recunoaşterea unor dinamici relativ independente, au nuanțat şi îmbogățit mult – cum observă R. Wellek (1970, p. 1–21) – şi viziunea asupra istoriei literare. Făcând inventarul ca şi exhaustiv al acestei problematici, Adrian Marino (1968, 1974) a sintetizat la noi acest raport, vorbind despre deplasarea accentului fie pe componenta *istorie*, fie pe cea *literară*, în cele două cazuri, insistând cu dreptate asupra necesității de a defini în primă instanță ceea ce este şi nu este literar, adică aparține sau nu esteticului. Îngrădit de starea de fapt a literaturii române vechi, aflată pentru ani mulți într-o stare de amestec incert cu date ale istoriei propriu-zise, insuficient desprinse încă de sfera generală, tradițional caracterizată, astfel, a „literaturii” (în acel sens etimologic deja semnalat), îşi poate justifica accentul pus în cercetarea sa pe latura istorică, în detrimentul celei propriu-zis literare, evidențiată şi consolidată treptat, mai târziu. Am zice acum, introducând sintagma lui Eugen Negrici, că pentru multe din textele luate în seamă de istoriile literaturii noastre „vechi”, este vorba mai curând de o „expresivitate [literară] involuntară”, pe care o ilustrează exemplar, de pildă, scrierile cronicarilor noştri, sau de trăsături ale unor retorici specifice discursului edificator religios (Negrici 1977).

Problema nu se limitează însă la acest nivel, căci preocuparea de a defini cât de cât chestiunea istoricității literaturii a rămas vie şi cu mult mai pasionată şi pasionantă mai ales după ce s-a depăşit etapa amintitei convietuiri dintre cele două domenii, adică după ce literatura noastră a oferit probe de existență independentă pe

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

propriul ei teren. Sextil Puşcariu nu iese încă din perspectiva aceasta oarecum confuză asupra noțiunii de literatură, nu pentru că n-ar şti exact să facă distincțiile necesare, ci fiindcă e constrâns, cum spuneam, să umple spațiile goale din punct de vedere literar propriu-zis cu informația mai largă de context cultural, cu date privind biografia autorilor, cu portrete de cărturari în înțelesul acesta mai larg. Chiar în cazul unui Dimitrie Cantemir, comentariile, de pildă, la *Istoria ieroglifică* sunt de suprafață şi reduse la judecăți rapide (despre alegorismul scrierii, expresia greoi latinizantă, distanțarea de tradiția românească ce începuse a fi ilustrată expresiv de cronicarii predecesori. În schimb, e încă funcțională şi fructuoasă, la acest capitol, punerea operei în relație cu epoca, istorică, culturală, cu biografia argumentând o anume formație intelectuală, cu temperamentul omului, mai mult sau mai puțin răsfrânt în scrisul său, literar sau nu. E o perspectivă asupra istoriei literaturii care va dăinui încă destul timp la noi – cartea de referință a lui N. Cartojan o certifică, dar şi întreprinderi mai recente, precum sinteza semnată de George Ivaşcu (1969) –, în ciuda intervenției decise a lui G. Călinescu, care, în aşa-zisa „literatură religioasă", de exemplu, nu putea vedea mai mult sub raport literar decât un „interes global în direcția formării limbii literare" (Călinescu 1941, p. 18), şi nici la cronicari nu putea găsi, firește, decât calități de stil, de expresivitate în descriere, har narativ ori talent portretistic. Mai de curând, Nicolae Manolescu va fi şi el destul de ezitant la acest capitol şi îşi va începe *Istoria* cu *poetul* Miron Costin şi cu Dosoftei, *poetul Psaltirii în versuri*, iar la cronicari va vorbi, nu de tot convins, despre o „dublă intenționalitate", una din ele fiind cea literară. Şi numai pe I. Neculce, din *O samă de cuvinte*, îl va putea numi „un prozator înnăscut", căci acolo ficțiunea întrece cu mult referința istorică (Manolescu 2008, p. 67).

Întorcându-ne la dezbaterea de ordin mai general privitoare la *istoricitatea* literaturii, s-a putut înregistra – ziceam – o tot mai netă distanțare de determinismul socio-cultural pus în prim-plan de cercetările mai vechi de istorie literară şi a cărui reabilitare s-a încercat în istoria literară de sorginte marxistă, care a dus la extrema aşa-numitului „sociologism vulgar", marcă a deformării ideologice grave a interpretării literaturii. De cealaltă parte a baricadei, contrastul radical a fost oferit de o întreagă suită de critici literari pentru care literatura se cuvenea să fie citită în strictul său teritoriu specific, admițând, ca la formaliştii ruşi sau cehi, doar o istorie internă, a formelor şi structurilor, cu accent pe interrelaționarea lor în timp şi cu miza pe noutatea care contrazice convențiile moştenite şi obsolete. Una dintre soluțiile cele mai acceptabile s-a dovedit a fi, sub acest raport, cea propusă de formula celebră a lui T.S. Eliot despre „existența şi ordinea simultană" a literaturii, care pune definitiv accentul pe ideea de relaționare permanentă între stiluri şi epoci, fără recunoaşterea vreunei „evoluții" propriu-zise, a vreunui „progres". Căci chestiunea de fond, pe care o reia la noi adâncit amintitul Adrian Marino, este cea a judecății estetice a operelor, printr-o necesară, obligatorie osmoză dintre critica (intrinsecă) a textelor şi o anume plasare a lor în ordinea temporală, cronologică. G. Călinescu, necitat, din păcate, în marile tratate de specialitate internaționale, a pus foarte lim-

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

pede această problemă, definind, cam în acelaşi sens, istoria literară ca „ştiinţă inefabilă şi sinteză epică” (Călinescu 1968, p. 187).

Rezumând mult, am putea spune, aşadar – şi nu e o noutate – că dificultăţile de situare a timpului literar faţă de cel istoric şi de definire a coabitărilor sau interferenţelor dintre ele ţin de recunoaşterea a două realităţi: pe scurt, a unei *istorii interne* a literaturii, cu o dialectică specifică, a competiţiei dintre limbaje, şi a unei *istorii propriu-zise*, socio-politice, instituţionale, cu care fenomenul literar poate fi pus la diverse nivele de relaţionare. Căci pare a fi de ordinul evidenţei, la această oră, că – în orice caz – chiar şi o istorie literară de declarată inspiraţie marxistă n-ar mai putea proceda la trasarea unor ecuaţii de strictă determinare dinspre o parte către cealaltă, fără să trădeze principiul elementar, invocat uneori şi ca scuză (ipocrită) de istoria literară practicată, de pildă, sub egidă lukacsiană sau goldmanniană, privind caracterul relativ al determinării „suprastructurii” de către „bază”. Progresele sociologiei mai noi a literaturii, întemeiate pe aceeaşi bază filosofică, au dus la recunoaşteri inevitabile ale medierilor multiple între cele două repere, în nişte „câmpuri simbolice” (P. Bourdieu) cu o „economie” totuşi aparte, de neconfundat cu cea considerată în termeni proprii. Argumentul cumva de bun simţ, adus uneori în dezbatere, că literatura nu e doar ecou şi răsfrângere ori oglindire a „realului”, ci şi replică, sfidare, invenţie, negare a lui, cu participarea decisivă a subiectului creator şi răspunzând, pe de altă parte, unor exigenţe legate de chiar dinamica internă amintită a faptului literar, e important: teme şi motive în circulaţie, tehnici ale scriiturii, închegări stagnante ale universurilor imaginare etc. cer reacţii din chiar lăuntrul structurilor istorico-literare, intrate inevitabil în dialog, de nu chiar – şi foarte adesea – în conflict mocnit sau declarat în chip manifest şi de manifest. E tocmai mişcarea care asigură, aşa-zicând, un soi de progres, de pus între rânduri de ghilimele, cu posibilităţi, de altfel, adeseori verificate, de reîntoarcere, de reactualizare, de repunere în circuitul scrisului literar, măcar în montări şi montaje identificabile pe tot parcursul modernităţii literare şi artistice, trecând prin „frumuseţea convulsivă” suprearealistă spre postmodernismul tuturor conflictelor de formule, împăcate ori menţinute într-o fertilă tensiune.

Cât despre determinările – propriu-zise – din partea istoriei social-politice, ele trebuie mult relativizate, mai întâi din raţiunea elementară că literatura, oricât de aproape s-ar pretinde a fi de zisul „real”, e un act de transfigurare *sui generis*, că nicio literatură de pură preluare a unor sloganuri ideologice nu rezistă, că perfecta transparenţă conceptuală, agitatorică, a discursului literar distruge literarul în chiar definiţia lui, care stă, fie şi în linii foarte generale, sub tutelă simbolică. Un anume grad de „opacitate” e inerent limbajului literar, iar când s-a încercat eliminarea lui – de pildă, la noi, în perioada nefastă a „realismului socialist” – efectele au fost asasine. Istoria externă nu rămâne, din cauza asta, fără ecou în scrisul artistic, dar aceste reverberaţii vor fi mereu de căutat traversând medieri multiple, adesea dificil de sesizat, uneori – cum am spus deja – chiar în replicile ce contrazic acomodarea confortabilă la „spiritul epocii”. Şi poate că acel „spirit al epocii” nu e chiar cel mai

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

productiv pentru literatura autentică, dacă aceasta mai ține la anumite adevăruri care trebuie neapărat spuse despre condiția umană, fie şi în chip evident condiționată (constrânsă) de cadrul istoric real.

O istorie literară care să păstreze specificul fenomenului situat în timp va trebui să țină seama, cred, de toate acest condiționări-medieri complexe în raport cu exteriorul, dar rămânând atentă în chip fundamental la amintita dinamică internă a ei: agregări de forme, de structuri ale imaginarului aluvionate în timp, puse în dialog şi în stare de conflict sau de paşnică convieţuire-contaminare-interferență, pe linia acelei simultaneități care, de fapt, nu exclude factorul timp, tocmai fiindcă obligă la inevitabile confruntări, amalgamări, distincții, recuperări etc. Pe de altă parte, este iarăşi de ordinul evidenței că anumite condiționări – de nu chiar determinări, în sens propriu – se produc dinspre istoria exterioară spre cea „intrinsec" literară. Cutare etapă istorică, un anumit tip de putere politică pot condiționa, încurajând sau blocând anumite forme de expresie literară – la noi perioada zisă „proletcultistă" e din nou un exemplu edificator –, cenzurări nu doar de nume şi opere ale unor scriitori, dar şi de teme, motive, tehnici de creație: de pildă, încurajarea în poezie a formulelor epice în dauna „subiectivismului" liric, taxat de individualism nociv în anii '50 ai secolului trecut, interzicerea manifestărilor de avangardă artistică şi a oricărei forme de contestație estetică, forțarea scriitorului la deformări tematice şi stilistice – ca în cazul zisului „roman politic" al „obsedantului deceniu" –, ori la utilizarea unui limbaj parabolic, „esopic" etc. Fenomene contrarii, precum apelul „neomodernist" la o estetică preponderent a „transfigurării", degajată programatic de referința social-politică, aşa-numitul „evazionism" condamnat de ideologia partidului unic, au fost fenomene ilustrative pentru aceste tipuri de condiționare, explicate pertinent de criticii care au susținut generația de scriitori a anilor '60, de la Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Lucian Raicu, până la foarte tânărul Alex Goldiş. Ar fi de adăugat, poate, aici şi faptul că aşa-numita estetică a receptării lansată de Hans-Robert Jauss atestă distorsiuni ce nu pot rămâne neobservate într-o epocă precum aceea de brutale presiuni ideologice: orizontul de aşteptare al publicului cu un anumit nivel de cultură era şi el radical contrazis din exterior, în mod artificial, cu efecte de ruptură grave pentru evoluția scrisului literar.

Cum s-ar putea ajunge, totuşi, la o mai adecvată punere în relație a acelei istorii literare interne cu Istoria pur şi simplu, în care literatura e un fenomen printre altele? Într-un studiu recent privind literatura secolului XX, cuprins în cercetarea colectivă coordonată de Jean Yves Tadié, în 2007, la Editura Gallimard, *La littérature française. Dynamique et histoire*, Antoine Compagnon constată încă o dată că evoluția literaturii nu poate urma periodizarea istoricilor politici. Ceea ce aceştia consideră a fi, pentru Franța, începutul veacului trecut, adică declanşarea războiului în 1914, nu concordă deloc cu situația din spațiul literar şi artistic, foarte dinamic înaintea acestei date. Data, de pildă, a morții lui St. Mallarmé apare ca mult mai semnificativă chiar pentru „angajarea" literaturii – pe de o parte –, iar pe de alta marchează sfârşitul simbolismului ca mişcare poetică. Un alt reper semnifi-

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

cativ, observat deja de Albert Thibaudet, ar ține de domeniul instituțional – e vorba de reforma şcolară din 1902, prin care limbile vechi şi formația umanistă erau trecute în plan secund (Compagnon 1987).

Istoria, în înțelesul ei larg, se particularizează, aşadar, drept cadru al fenomenului literar, trecând spre domeniul ceva mai specific al celui cultural-instituțional. În afară de aceasta, e de notat coexistența „oamenilor şi a operelor care aparțin unor vârste diferite, ca şi alexandrinul ori versul liber, sau convenția avangardei, sau «literatura de bulevard», cum spunea Gide, şi «câmpul restrâns al literaturii autonome», cum va spune Pierre Bourdieu" (*ibidem*, p. 549). A. Thibaudet, citat din nou, evoca, pentru posibila periodizare a istoriei literare, „epocile" – marcate de evenimente literare majore –, „tradiția", prin care s-ar realiza în timp o „idee superioară", precum cea a „spiritului francez", şi, în fine, „secolele" – criteriu al lui Gustave Lanson –, plus, adăugate de Thibaudet, „generațiile". O istorie a literaturii făcută astăzi, spune A. Compagnon, ar trebui să aibă câte ceva din toate acestea: secolul XX depinde decisiv de „epoca Mallarmé", ilustrează destinul sau aventurile ideii de literatură, „generațiile" – cinci pentru Franța – marchează şi ele momente mari. Dar nu avem de-a face, precizează teoreticianul, cu „rupturi absolute", angajările şi dezangajările coexistă, receptarea marilor scriitori e o lentă sedimentare şi cunoaşte evoluții spectaculoase în timp. Înaintând spre o concluzie, Compagnon scrie că

> „e necesar să înțelegem operele deopotrivă în timpul lor şi într-al nostru, să reconstruim pe cât e cu putință întrebările la care operele au răspuns sau au încercat să răspundă".

Că, aşa cum sugerase iarăşi A. Thibaudet,

> „o istorie a literaturii trebuie să poată vorbi despre autori fără să se reducă la o istorie a autorilor, să fie un pic... povestirea unei vieți care se schimbă, sau romanul istoric al literaturii" (*ibidem*, p. 553).

Se va observa uşor că aceste considerații se întâlnesc cu multe dintre reflecțiile altor critici, istorici, teoreticieni literari, inclusiv cu ale unor români precum G. Călinescu, cu a sa lectură a literaturii din prezent până la origini şi cu istoria literaturii ca „sinteză epică"… În ce-l priveşte pe mai modestul, sub acest raport, Sextil Puşcariu, am reținut, totuşi, că îşi pusese şi el, la vremea sa, chiar dacă în linii foarte mari, problema organizării materiei istorico-literare, de pildă după „generații", şi notase în treacăt câteva trăsături ce i se păreau evidente pentru vârstele mai tinere, ale epocii contemporane cu el. Astăzi, acordul e ca şi general, în sensul că generațiile evocate sunt de articulat mai degrabă în accepțiunea, dată de Tudor Vianu, „generației de creație", iar în interiorul acestora sunt de găsit mai curând afinități stilistice şi de program literar; fără a ignora, cum citam mai sus, coexistența unor personalități şi limbaje de vârste biologice şi literare diferite. Atenția față de individul creator superior înzestrat, la care se referise şi Sextil Puşcariu, rămâne esențială, fiindcă se vede cu ochiul liber că marile personalități sunt cele care decid

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

soarta unei literaturi, proiectate, desigur, pe un fundal şi aşezate pe un sol cultivat, cu modestia omului de şantier, de către „scriitorii mici". Dar această atenție la albinele lucrătoare din jurul mătcii atrage cu sine înregistrarea grupărilor literare, cu programele lor explicitate în manifeste, promovate instituțional, ori deductibile din practicile creatoare, care pot fi auxiliare prețioase în acțiunea de topografiere a spațiului literar la un moment dat. În felul acesta, riscul de a transforma istoria literară într-o simplă succesiune de portrete ale unor scriitori majori, scoşi din context (asupra căruia atrăgea atenția încă citatul René Wellek, dar nu numai el), poate fi preîntâmpinat.

Esențial rămâne, totuşi, pentru o bună definire a unei istorii literare, criteriul estetic, asocierea actului critic valorizator cu perspectiva istorică, una funciarmente legată de dinamica formelor, stilurilor, a limbajelor în general, adică a acelei *istorii interne* a scrisului literar. „Tradiția simultană" a lui Eliot ar trebui interpretată mai ales în acest mod: e o coexistență ce exclude ideea de „progres" în înțeles propriu – de competiție, să zicem, „avangardistă" – a evoluției literare, nu însă şi acea stare de tensiune creatoare, de confruntare, cu salturi şi reveniri ale unor forme literare, în funcție mereu de un context mai larg, din care componenta exterior-istorică nu poate lipsi, dar cu titlu de „document", necesar orientării mari în timp, pe harta creației. De aceea, reacțiile radicale, de factură neoavangardistă, care se mai manifestă la noi la generațiile mai recente, care-şi neagă predecsorii imediați sau mai de departe, nu pot fi privite decât cu rezerva față de orice militantism radical şi părtinitor. Dimpotrivă, o lectură a trecutului literar sub semnul orei prezente solicită o complexă punere în ecuație a epocilor, generațiilor, limbajelor, cu urechea atentă la acel „zuruit" al lanțului întreg al înaintaşilor, despre care vorbea atât de frumos şi Sextil Puşcariu. Dar a vorbit, în poezie, la fel de tulburător, şi Tudor Arghezi, cel din *Arheologie*, ascultând ca pe o paradoxală încurajare „murmurul neîntrerupt de epitafe", ce nu poate scăpa, fără pierderi, auzului celor cu adevărat vii.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Călinescu 1941 = G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Bucureşti, Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, 1941.

Călinescu 1968 = G. Călinescu, *Principii de estetică*, Bucureşti, Editura Minerva, 1968.

Compagnon 2007 = Antoine Compagnon, *L'ère du soupçon*, în Jean Yves Tadié (coord.), *La littérature française. Dynamique et histoire*, Paris, Gallimard, 2007, p. 545–559.

Ivaşcu 1969 = George Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1969.

Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2008, p. 67.

Marino 1968 = Adrian Marino, *Introducere în critica literară*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968.

Marino 1974 = Adrian Marino, *Critica ideilor literare*, Cluj, Editura Dacia, 1974.

Negrici 1977 = Eugen Negrici, *Expresivitatea involuntară*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1977.

Puşcariu 1987 = Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române vechi*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. Postfață de Dan C. Mihăilescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1987.

Wellek 1970 = René Wellek, *Conceptele criticii*, Bucureşti, Editura Univers, 1970 (cap. *Teoria, critica şi istoria literară*).

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)

GLOSES À L'INTRODUCTION D'UNE HISTOIRE LITTÉRAIRE
(*Resumé*)

L'article a comme objet la seule recherche d'histoire littéraire du grand linguiste Sextil Puşcariu, publiée en 1921 sous le titre *Istoria literaturii române. Epoca veche* (Histoire de la littérature roumaine. L'époque ancienne), réimprimée depuis deux fois, en 1930 et 1987. Bien qu'écrite « pour le grand public » (l'ouvrage rassemble une suite de conférences, de « cours populaires » donnés à l'Université de Cernăuți en 1911), elle n'est pas, néanmoins, une œuvre de simple vulgarisation, mais peut encore intéresser les spécialistes du domaine, car elle offre, au-delà de quelques portraits et analyses critiques pénétrants et expressifs, quelques distinctions méthodologiques d'actualité, tels les concepts d'histoire littéraire et histoire de la littérature. Il s'agit, avoue l'auteur, plutôt que d'une œuvre d'interprétation littéraire, esthétique, d'une lecture de la littérature située dans des contextes socioculturels plus larges. Les quatre grands périodes de l'évolution de la littérature qu'il distingue – l'époque ancienne, l'époque de la renaissance nationale, l'époque moderne et l'époque contemporaine – sont délimitées juste en fonction de tels contextes dans lesquels une certaine tradition locale se conjugue d'une manière profitable avec des influences extérieures à l'espace roumain. Une idée valable y est, par exemple, celle qui regarde le rôle décisif du contexte socioculturel local. La proposition d'organiser la matière en fonction des « générations » d'écrivains et non pas selon la simple succession temporelle est aussi intéressante , ainsi que l'accent mis sur les grandes personnalités sans négliger le « fond » assuré par les écrivains de second ordre. A partir de ces suggestions de l'auteur, on récapitule quelques réflexions sur ces thèmes dus à des historiens roumains de la littérature tels E. Lovinescu, G. Călinescu, Nicolae Manolescu, avec des références aux théoriciens comme René Wellek, Tudor Vianu, Adrian Marino, Eugen Negrici et Antoine Compagnon.

Cuvinte-cheie: *istorie literară, istoria literaturii, influențe, context socio-literar, generație.*
Mots-clés: *histoire littéraire, histoire de la littérature, influence, contexte socio-littéraire, generation.*

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
prof.pop@gmail.com

BDD-A13545 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:41 UTC)